

NEMZETI MEGÚJHODÁS.

Befejező közlemény.

IV.

ANEMZETI fejlődésnek csak egyik alapja a *vagyonosodás*, a másik, vele egyenrangú tényező a *műveltség*. A nemzeti energiák kibontakozásában a kettő egymástól elválaszthatatlan, egymás nélkül meg nem álló, korrelatív hajtóerő. Bizonyos fokú vagyonosság, anyagi jólét nélkül a történelem tanúsága szerint nem fejlődhetik ki számottevő műveltség; s viszont szellemi kultúra híján nem emelkedhetik az anyagi kultúra sem, mert a szellem ereje az, ami az anyagot is mozgatja, az észnek csiszoltsága s kezdeményező ereje, találékonyága s alkalmazkodó képessége, az érzelemnek lökőereje és lendülete, kötelesség- és felelősségmélvsége, végül az akaratnak alkotóvágya és szívós kitartása a vagyonszerzés és jómódúság, a gazdasági rend és fejlődés nélkülözhetetlen lelki feltétele.

Épen ezért elvileg henye és lapos az a ma sokszor hánytorgatott kérdés: vajjon a *gazdaságpolitikának* vagy pedig a *kultúrpolitikának* van-e a nemzet életében prioritása? Boldogan egyszerűsítő elmék naiv műfogása az az okoskodás, hogy előbb legyünk vagyonosak s aztán jut majd a műveltség luxusára is: iskolákra, egyetemekre, kutató intézetekre, külföldi tanulmányra. Az élet valósága sokkal bonyolultabb, semhogy ily gyermekgül leegyszerűsített sorrend skémájába volna eleve szorítható. Hogyan volna komolyan megvalósítható az «előbb vagyonosodjunk» népszerűen hangzó ígéje, ha analfabéta tömegek úzik a mezőgazdaságot apáik primitív módján, a termelést megsokszorosító technika mai korában? Hogyan gazdagodjunk és legyünk versenyképesek a többi népekkel szemben, ha a magyar tömegek általános műveltségi szintjét nem emeljük s őket modernebb mezőgazdasági és ipari ismeretekkel és készségekkel fel nem szereljük? Mert «ma nemcsak fegyveres mérkőzésekre kell gondolni — hangsúlyozza gr. Klebelsberg, — hanem a népek gazdasági mérkőzésére, gazdasági versenyére is. A magyar dolgozó tömegek mai értelmi szintje mellett közgazdasági Solferinók és Königrätzek felé tántorognánk. Hamarosan folklórba való kuriózum lesz, ha valaki szeretne szántani és ezért hat ökröt szeretne hajtani. A motor és traktor korában, mikor az agrokémia beleviszi a vegytant a mezőgazdasági üzembe, nem sok köszönet lesz az olyan kigazda és béres munkájában, aki nem tud mást, mint egy picit írni, olvasni és számolni. Ezenfelül annak eldöntéséhez, hogy egy adott időpontban kifizeti-e magát ilyen vagy olyan állatnak a hízalása, elég nagy kommerciális tájékozottság szükséges, aminek elég magas tömegműveltség az előfeltétele. Valójában rosszúl állanánk, ha a rádió és repülőgép korában, mikor a fejlődés üteme szédítő, a magyar kultuszminiszter a kiegyezés kora intézményeinek pusztá konzerválására szorítkoznék és nem kreálná azokat az intézményeket, amelyeket a haladó kor megkövetel. Nagyon sokat alakítunk át és sok újat kell majd a jövőben is létrehozunk, nehogy egy szellemi Trianon elé vigyük a magyar nemzetet.»

A tömegvagyonosodás tömegkultúráját tételez fel: csak a műveltebb tömeg képes okszerűen gazdálkodni, a természet erőit ügyesen kiaknázni, gazdaságilag a többi nemzettel versenyképessé emelkedni. Ezen a ponton gazdaságpolitika és kultúrpolitika nemhogy ellentétben állanak, de egyenest egybeesnek. Egyik sem előbbi a másiknál: mindkettő együttesen és fokozatosan, egymásra kölcsönösen építve valósítja meg a maga eszményeit. A helyes és intenzív kultúrpolitika eredményei idővel a gazdasági technika nagyobb észszerűségében, a termelés jobb minőségében és nagyobb mennyiségében, a vállalkozókedv fokozottabb iniciatívájában, új, a mi viszonyainkhoz mért termelési ágak meghonosításában jelentkeznek. Viszont az ennek nyomán támadt nagyobb vagyonosság és teherbíróképesség a kultúra fejlesztésének újabb anyagi eszközeit teszi lehetővé.

Egy nagy különbség gazdaságpolitikai és kultúrpolitikai beruházás között kétségtől tagadhatatlan, s e különbség optikai csalódásának áldozatai azok, akik mereven a pusztá gazdaságpolitika elsősége mellett kardoskodnak. A gazdasági beruházások viszonylag rövid idő alatt meghozzák a maguk kamatait; eredményük nemsokára szemmel látható, kézzel fogható. Ellenben a kultúrpolitika szellemi aratása csak hosszú évek múltán következik be, az iskolákra, kutató intézetekre, ösztöndíjakra stb. fordított investíciók hosszabb lejáratúak, a jövőnek dolgoznak s nem kecsgetetik a jelent rögtön érő gyümölcsökkel. Például népiskolai hálózatunknak az utóbbi öt esztendőben való intenzív kiépítése népünk műveltségében csak egy évtized múltán fogja megmutatni a maga hatását, amikor a mai iskolás nemzedék már komoly munkasorban lesz; külföldi tanulmányra kiküldött ifjaink százai csak nyolctíz esztendő múlva fogják éreztetni hatásukat a tudományos, művészeti, gazdasági és közigazgatási vezetőállásokban s ezeken keresztül az egész magyar közéletben s külföldi kapcsolatainkban. A kultúrpolitikai kiadások hozzá nemértő szemben első pillanatban improduktívoknak látszanak; azonban ezek is produktívok, csakhogy viszonylag később mutatják meg termékeny erejüket. A szellem hatalma pénzben vagy lóerőben csak közvetve mérhető.

V.

A világháború óta valamennyi nemzetnek fokozottabb a vitalitása, erősebb ütemű az életritmusa: mindegyik gyorsabb tempóban törekszik kifejtetni a benne szunnyadó erőket, kiélni a maga sajátos típusát. Az egyik azért, hogy amit a béke asztalánál a többi nemzettől elorozott, megtarthassa; a másik azért, hogy amit elvesztett, visszaszerezze. A világ története még sohasem látott olyan rémesen pusztító versenyt a nemzetek között, mint a nagyháborúban; de sohasem volt tanuja olyan hatalmas építő erőfeszítésnek sem, mint amilyent ma valamennyi nemzet kifejt. És pedig elsősorban a kultúra terén. Miért? Mert egy nép sajátos kultúrája a nemzeti lélek és élet igazi lényege és kifejezése. A nemzet a maga sajátos kultúrájában éli ki magát, ez a megkülönböztető, specifikáló jegye a többi nemzettel szemben. De egyben a kultúra a nemzet legbővebben buzgó hatalmi forrása is: mert több kezdeményező erőt, több intelligenciát, több feltaláló és vállalkozó kedvet, több életrevalóságot, ha kell, a világversenyben több raffinaltságot és fölényt jelent. Mi tesz egy nemzetet nagygyá és híressé? Irodalma, tudománya, művészete, technikája, jogrendszere, főképp erkölcsi ereje: mind a kultúra elemei. És gazdasága? — kértheti valaki. Azonban ez is a szellem termelő és irányító hatalmának eredménye, mely élő,

szétbontathatatlan kapcsolatba fonódik a kultúra többi elemeivel. *Minden nemzet a maga sajátos kultúrájában jut öntudatra:* itt a legmélyebb összefüggés kultúrpolitika és nemzeti élet között. A kultúrpolitika a nemzeti öntudat formálója, de egyben ennek szolgáltatója.

Amikor a vagyonosodás mellett a nemzeti fejlődés másik, de egyenlő súlyú és tartóerejű sarokkövéül a kultúrát állítottuk oda, kultúrán elsősorban *erkölcsöt* értettünk. Vaskos balhít az, amely a kultúrában csak az értelem kicsiszolását, az intelligencia fejlesztését látja. Csakis az erkölcs önérték, az ész csupán eszközérték: a jóra épügy felhasználható, mint a gonoszra. Az igazi műveltség a kicsiszolt értelmén kívül, mely a célok és a hozzámért eszközök összefüggését átlátja, elsősorban az önző ösztönöket visszafajítani s magán uralkodni tudó kedély s a szívós, a kötelességet tántoríthatatlanul teljesítő, magát a közösség érdekeinek alárendelni képes akarát. A műveltség mindenkéfélt az ember erkölcsi szubsztanciája, a kultúrfölény elsősorban erkölcsi fölény s a kultúra elsősorban mint erkölcs, mint jellem, a nemzeti megújulás alapja. Erkölcs nélkül a vagyonosodás luxussá és társadalmi igazságtalansággá fordul, a kultúra pedig csak ernyeszt és elpúhít. Ha Mohács népe újjá akar születni, először erkölcsi lényében kell megújodnia.

Az erkölcsi értékek és normák önmagukban érvényesek: tér és idő, népek és korok felett állók. A XIX. század virágzó magyarságára épügy kötelezők, mint a XX. századnak területi testében és társadalmi lelkében széjjel-marcangolt magyar nemzetére. Azonban mi értelme van akkor a neonacionalizmus erkölcsi programjának, ha az erkölcs a maga érvényességében változatlan?

Ha az erkölcsi értékek és követelmények állandók is, kétségkívül van közöttük is bizonyos hierarchia. A közösség megzavart állapota, a néplelek válsága bizonyos erények hangsúlyának erejét természetszerűen megnöveli, bizonyos erkölcsi tulajdonságokat nagyobb mértékben követel meg a nemzet fiaitól. Ezeknek a magyarság mai helyzetétől fokozottan megkövetelt erkölcsi tulajdonságoknak megállapítása s a nemzeti lélekbe való alkalmas begyökeresztés módja a neonacionalista program elsőrendű feladata. Akkor következik be a nemzet erkölcsi rönészánsza, ha ezek az erények a magyar lélekben tipikussá válnak, mivel «minden népnek az az igazi fénykora, amikor a nemzeti erények egészen személytelenek, mert a nemzeti közösség minden tagjában egyenlő mértékben élnek és ezúton az egész nemzet energiáit képesek hatványozni» (Bethlen István gróf).

A belső erkölcsi megtisztulásnak és átalakulásnak első feltétele a mai magyar közlélek komoly, semmit sem kendőző erkölcsi diagnózisa, Széchenyi kérlelhetetlen szellemében magáraelmélő *önismerete*. Hálátlan és kényes feladat Cato fekete tógájában szigorkodni: hisz minden erkölcsileg ítélkező kortárs a maga korát tartja a legrosszabbnak s az emlékezet önként idealizáló erejével «a régi jó idők» morálját mindig hajlandó szebb színben szemlélni: az idő történeti köde a mult sötét vonásait már nem engedí látni, ellenben a jelen napfényében a kis erkölcsi szeplők is élénken mutogatják rútságukat. Azonban az ítélkezésnek ezt a természetes optikai csalódását is figyelembe véve, tagadhatatlan, hogy még mindig a világháborút követő erkölcsi züllés áramában vergődünk, melynek hullámain a trianoni iszap még zavarosabbá sötétíti.

A családi élet, mint a nemzeti szervezet sejtjének működése, erősen hanyatlóban, sőt bomlóban van: a válások hihetetlenül felszökött száma, a mind gyakoribb «próbaházasság», a gyermekáldás mesterséges korlátozása, az egyke

sőt semmike tipikussá válása, a mind számosabb, pusztán kalózszerelemre be-rendezett agglégényi élet, a fajfenntartás erkölcsileg helyes formát kereső vá-gyának mind erősebb megcsökkenése, a vadházasságok tömeges szaporodása, a minden kötelező szemérmert kigúnyoló öltözködés és társas érintkezés, a nők teljesen elferdült szépségkultusza, az anyai védő és nevelő ösztön erejének mély megfogyatkozása, a szülői fegyelem teljes lazulása, a szülők tisztelgetnek és a gyermeki engedelmességnek mindjobban észlelhető hiánya, az új nemzedék fiatal bűnözőinek gyors szaporodása, az életnek könnyelmű, szinte játékszerű elvetése : mind oly tünetek, amelyeket nem az erkölcsi prudéria nagyképűsége vetít bele a társadalomba, hanem a statisztika adatainak rideg, kijózanító világoassága igazol napról-napra.

A lesújtó tünetek közül különösen szembeszökő s tüzetesebb elemzést követel : az *ösztönszerű munkakedv hanyatlása* mind a fizikai, [mind a szel-lemi munkások körében. Pedig a természetes munkakedv, mely az egészség test és lélek vitalitásának ösztönszerű velejárója, az élet minden örömének, az összes emberi alkotásoknak, a társadalom minden erejének forrása. Munka-kedv híjján a nemzeti fejlődés egyenes vonala formátlan parabolává görbül, a nemzeti szervezet életének érverése elhalkul : a munkátlanság az egyénre is, vele a nemzetre is halál.

Már Széchenyi lelkét sokszor tépte a magyarság keleti quietizmusa, álmo-dozó lustasága. Ez a vonása talán földművelő foglalkozásának következménye : a föld művelése az évszak és időjárás szerint hol megfeszített munkát követel, hol pedig hosszú pihenést enged. Csodálatos a magyar ember munkaereje a tavaszi munka és aratás idején ; de ezt a nagy erőfeszítést a hosszú őszi és téli hónapok semmittevése váltja fel. Az agrármunkának ez az egyenetlen üteme ösztönösödhetett bele a magyar természetbe : ez a nagylendületű, rövidebb erőlkifejtésre, kirobbanó tevékenységre különösen alkalmas, de kevésbé a hosszú, szívós, lassú munkára. Mi «a roham nemzete vagyunk», a huszáros neki-vágásé, de nem a kitartó, szervezett, céltudatos pozícióharcé. A régi magyar katonai erényeket : a bátorságot, a virtust konvertálni kell népünk lelkében a szívós munkára, termelésre, vagyonosodásra.

A főnnebbiekből magyarázható a gazdasági, gyakorlati életpályák kerü-lése is, amelyek a folytonos dologtevést, kitartó munkát, a kezdeményezés és vállalkozás állandó fejtörését, a helyzetekhez való gyors és változatos alkalmaz-kodást követelik meg. Vezető középosztályunk magja a kisebb-nagyobb birtokú nemesség leszármazottja. Az 1848-iki jobbágyfelszabadulás megingatta a föld-birtok helyzetét. Jött a 67-es korszak, amikor az abszolutizmus után újból megnyíltak a hivatalok ajtai a magyarság számára. A nemesség jórésze csak-hamar túlad birtokán, a hivatali pozíciókat szállja meg, amelyek megszerve-zését a modern magyar állam fokozatos kiépítése mind nagyobb számban teszi szükségessé. Most itt éli ki úrhathnám, inkább intézkedni és rendelkezni, sem-mint alaposan és verejtékesen dolgozni szerető természetét. Az ősi birtok talaját elvesztvén lábai alól, inkább a hivatalnok szerény, de nyugodt kenyérét eszi, semhogy gyakorlati szabad termelő pályára lépve, az egyéni munka és vállalkozáskedv erején vagyont szerezne s függetlenül élne. Az összeomlásig a jogász volt a magyar intelligencia tipikus eszménye. Az összeomlás után a fiatalság a gazdasági, technikai pályákra tódult, bár két-három esztendő óta újra visszanyerte szemében a jogászideál a maga régi presztizsét. Azonban, aki gazdasági-technikai oklevélre tesz is szert, annak jórésze sem akar résztvenni a fáradságos termelő munkában, hanem szintén hivatalba akar menni, sovány,

de biztos fizetésre vágyik, valami gazdasági vagy közüzemi ágazatban «felügyelő» vagy «ellenőr» óhajt lenni, ahol dirigálhat s kiélheti úri, parancsoló atavisztikus hajlamait. Ahogy a városba tévedt katonaviselt paraszt előtt a pályák eldorádója a hivatalszolgái állás (mindnyájunknak terebélyes klientélája van e téren), hasonlóképp a végzett közgazdász vagy mérnök valamely állami vagy városi közüzemi hivatalba akar jutni, ahelyett, hogy verejtékes munkával maga merne valamire vállalkozni, az élet komoly küzdelmét amerikai módra megindítani s a termelő munkába egyenest belefogni. Ne resteljünk bevallani: ránk férne egy kis amerikai szellem! Észak-Amerika népének, mint új nemzetnek, bámulatos nagysága épen a munka erejében és tisztetletében, értékében és hatalmában rejlik. A munka a forrása itt a csodálatos *intensity of life*-nek: az élet felfokozott működésének. A munka eredménye az, hogy itt a létért folyó küzdelem helyébe már a jólétért való verseny léphetett. A munka szóban nálunk még mindig bennrezeget a régi világból a kellemetlen kényszerűség érzése: Amerikában a munka egyszerűen foglalkozást, hivatást jelent, mely nélkül emberi lény el sem képzelhető. A munka itt a létnek, az életnek fogalmával azonos. Nálunk az előkelőséghez még mindig hozzátartozik a tétlenség: ott a dologtalanság mint testi vagy szellemi fogyatékoság száналmat ébreszt.

Csak a típust óhajtottam jellemezni, tiszteletreméltó kivételek számosan vannak. Tisztában vagyunk azzal is, hogy mai súlyos gazdasági viszonyaink között mily nehéz kockázat a vállalkozás, mily nehéz tőke hiányában valahogyan megindulni. Azt is tudjuk, hogy a világháború óta egyetemes európai jelenség a munkakedv hanyatlása. Több angol barátom mély szomorúsággal panaszkodott előttem, hogy a világháború óta felcseperedett angol nemzedékben erősen megfogyatkozott a vállalkozókedv, a kalandvágy, a gyarmatokba való kockázatos letelepülés, az ott folyó kemény munka és meggazdagodás ösztöne, az az erény, mely a Föld egyharmadát kitartó munkával az angol impérium lába alá gyűrte. A vagyonos angol ifjúság ma nem kívánczik a messze gyarmatvilágba, hanem otthon irodalmárkodik, művészkedik, esztetizál, múzeumokba jár, ahelyett, hogy utaznék a világ minden táján, apái módjára ipari vállalkozásokba fogna s kereskedelmi kapcsolatokat létesítene. Azonban az angoloknál csak arról van szó, hogy régi gazdasági tradíciójuk és érzékük az ifjúságban megcsappanóban van. Nálunk ellenben arról, hogy mai helyzetünkben egyenest a nemzet létkérdése ilyen tradíció megteremtése, a gazdasági, vagyonszerző érzéknek az ifjúságba való beleplántálása.

A szülők vezetése alatt gyakran mulatozó, reggelig zsúrozó-bálozó, az élet minden örömét hamar kiélni vágyó intelligens magyar fiatalság hédonizmus nem alkalmas lelki talaj arra, hogy kifejlődjék benne valamely szak iránt a benső szeretet és érdeklődés, igazi tárgy szerelem és alkotóvágy, a platóni Eros, mely minden nagy munkalendületnek és odaadó teremtő tevékenységnek örök emberi forrása. Tárgy- és munkaszeretet: ez óvja meg a fiatalságot minden félrelépéstől, ez égeti korán lelkébe a nemes *ratio vitae*-t, amiért érdemes élni, ez acélozza meg az élet küzdelmére s avatja őt a nemzeti közösség mindig hatékony s hasznos energiájává. Tárgyszerelem és munkakedv híjján az új nemzedék is könnyen, erőfeszítés nélkül akar majd élni, komoly dologtevés nélkül könnyű szerrel akar vagyonosodni, s ha ez nem sikerül, csak irigy keserűséggel nézi azt, aki munkájával alkot és gyarapszik. Elismerem, hogy e szemrehányások rettenetesen pangó gazdasági viszonyaink közepett részben jogosulatlanok: sok olyan is, aki dolgozni akar, nem kap munkát, a gazdasági

pályák is telítve vannak. Azonban, fájdalom, sokan azok közül is, akik már elhelyezkedtek vagy megvan a munkalehetőségük, tartózkodnak a komoly erőfeszítéstől, az élet gyönyöreiről való áldozatos lemondástól, a magasabbrendű, minden energiát munkában megfeszítő becsvágytól. Erkölcsük valami sajátos epidermis-morál: csak a felületen, a külsőségekben nyilatkozik, de nem buzog alatta a lélek belső ereje, nem ég mögötte a lélek szentnek hitt ideáloktól hevített tüze. A régi ifjúság romantikus rajongása, magafeledt odaadása, eszményekért való ösztönszerű hevülete helyébe igen korán és gyakran blazírt petyhüdség, mindenre a kritika marólúgját öntő szkepszis, a «minden mindegy» életfilozófiájának elvtelen cinizmusa, a hitből fakadó fiatalos lendület hiánya, a mindent saját énjének fókuszára vonatkoztató önzés, az életgyönyörök túlzó habzsolása, a komoly életcéloktól való elhidegülés lép. Mind több közöttünk a már fáradtan született vagy a már korán kilúgozott lélek. A munkaszerető embert felváltja a túlmozgékony, de munka nélkül elöretörő emberspecies, akinek az a biológiai is szembeszökő sajátossága, hogy «könyökei meg vannak patkolva».

VI.

Kelet merev lassúságával, köldöknéző szemlélődésével, a cselekvést megbénító fatalizmusával szemben Nyugat az aktivizmus, a fürge cselekvés, a progresszív mozgás világa. Ez a nyugati lelki diszpozíció és világfelfogás az újkor folyamán mind aktívabbá válik. Amikor az emberi történet tizenkilencedik, legaktívabb századában az európai kultúra és technika lábai alá gyűri az egész földgolyóbist a csodálatos találmányaival a természetet leigazza, akkor a világgal és az emberrel szemben való egyetemes állásfoglalás, a filozófia is mindjobban ennek a nagy külső átalakulásnak szellemében formálódik: uralkodóvá kezd válni a világfelfogás különböző terein «a cselekvés, a tett filozófiája», az ú. n. *aktivizmus* vagy *energizmus*. Eszerint az emberi szellem fejlődése abban rejlik, hogy környezetének történéseit mind alkalmasabb módon tudja irányítani és befolyásolni a maga szükségletei és céljai, értékei és eszményei érdekében. Az akaratnak és cselekvésnek primátusa van a pusztá gondolkodás felett. Már a francia Fouillée *pensée créatrice*-ről beszél, melynek hajtóereje az akarat. Ugyanekkor jó *Nietzsche* a *Wille zur Macht* szinte brutális bölcsességével. A század fordulóján kezdi *Bergson* hirdetni, hogy a cselekvés előbbi, mint a gondolat: az ember eredetileg a cselekvés végett gondolkodik, az elvont tudomány sem egyéb, mint az élet, a cselekvés számára való eszköz. Az értelem csak arra való, hogy a tüneményeket anticipálja és uralkodjék fölöttük, csakis ezért matematizálja és mechanizálja el, teszi merőben külsőszerűvé és elvont szkémák anyagává a természetet. Voltaképen azonban az ösztönnel, az intuíciónak van elsősége, mellyel közvetlenül, konkrét módon ragadjuk meg a történést s az életet, mint folytonos teremtő fejlődést. Betetőzi végül az aktivisztikus világnézettípust a legsürgőbb-forgóbb életű Amerika bölcsessége, *W. James*nek *pragmatizmusa*. Ez már szakít az igazság statikus fogalmával, mely szerint ami igaz, önmagában mindig igaz, s ennek helyébe dinamikus igazságfogalmat állít: az igazság is fejlődik, valamely tétel annyiban igaz, amennyiben cselekvésünket előmozdítja, amennyiben az életre hasznos; az igazságok nem egyebek, mint pusztá cselekvési szabályok: annyiban igazak, amennyiben hasznosan, sikeresen alkalmazhatók. Az igazság csak pusztá eszköz arra, hogy minél alkalmasabb módon cselekedjünk, magában azonban értéke nincsen.

Az aktivizmusnak a különféle irányjai, ha nem sülyeszti is le valamennyi az igazságot pusztán a siker, a haszon oekonomiai fogalmává és a szervezet életének függvényévé, mind megegyeznek a cselekvés primátusának hangoztatásában. Ugylátszik, hogy az aktivizmusnak, mint világszerte elterjedt gondolatnak politikai hajtása gróf Klebelsberg neonacionalizmusa is mint *elmélet*. A vérbeli politikus az elméletben is mindig hajlott az államtudományi insztrumentalizmusra: az igazság csak eszköz a politikai cél érdekében, de minden alkalmas sikeres eszköz egyszersmind politikai igazságszámba is megy. A gyakorlati politikus minden időben, különösen nemzetének kétségbeejtő helyzetében, pragmatista volt.

Klebelsberg elméleti politikai felfogása is első pillanatra pragmatista szelleműnek tűnik fel. «A filozófiai alapon felépített spekulatív államtannak — mondja — praktikus jelentősége alig van; lehet ez igen szellemes játék a fogalmakkal, de a gyakorlati politikus, aki az élet nagy valóságai elé van állítva, aki folyvást megújuló helyzetekben és veszedelmek között kénytelen egy nemzetet vezetni és érdekeit istápolni, a spekulatív államtan dogmái után indulni sohasem fog. Részben az események vaskényszere, részben intuíció, részben történeti példák vezetik cselekvéseiben. Ha tehát olyan alkotmányt akarunk megkonstruálni, amely nemcsak leckéztet és posztulál, hanem a politikában cselekvésre hivatott embernek hasznos tanácsokat is ad, akkor ez alkotmányt történeti alapokon kell felépíteni.» Elítéli a bár elvhű, de célszerűtlen és sikertelen politikai cselekedeteket: «Sohasem tudtam — hangsúlyozza — bámulni az olyan elvhűséget, amely a nemzetnek kárt okoz és amely bajba sodorja».

Eszerint ahogy az utilitarizmus a siker etikája, a pragmatizmus a siker logikája, akkép a neonacionalizmus ugylátszik a siker politikája: csak az a cselekvés igazolható, amely a nemzet érdekében sikerre vezet. Ez elmélet nyomában kényes kérdések serkednek: vajjon a politikai pragmatizmus nem azonos-e a macchiavellizmussal, mely szerint a politika az erkölcsi elvektől is egészen független s a politikai cselekvés helyességének egyedüli szankciója, bármely eszköz árán is, a siker? Nem vezet-e el következetesen végiggondolva ez a pragmatista felfogás a politikai amoralizmus és elvtelenség sívárságába? Nem sötétlik-e át a neonacionalizmus elméleti háttere a kíméletlen, semmiféle szilárd erkölcsi normától sem feszélyezett *struggle for life* politikájának démoni világává?

Az, aki ilyen kérdéseket kiélezve fölvet, megfeledezik arról, hogy a köztudat a politikában «elveken», «igazságokon» nem a felfüggeszthetetlen, örökérvényű erkölcsi normákat érti, hanem a társadalmi-állami élet tapasztalataiból leszűrt cselekvési maximákat, az állami élet, a közösség érdekeit szolgáló célszerű gyakorlati szabályokat, melyek az állam történeti helyzete, a nemzeti társadalom szerkezetének megváltozása és fejlődése nyomán természetesen más és más formát öltenek s így dogmákká nem merevedhetnek. Ki merne ma ragaszkodni a hűbéri társadalom elveihez, vagy a XVIII. századi abszolutizmus államcél-teóriájához? A Szentszövetség minden szabadságot gúzsbakötő uralma nyomán a XIX. század harmincas éveitől kezdve Európaszerte a liberalizmus szabadság elvei diadalmaskodnak, melyek egy félszázadnál tovább az *akkori* történeti feltételek között hatalmas fejlődési lendület indítóerői voltak. De nem volna-e botorság ezekhez a szabadságelvekhez a maguk teljességében akkor is ragaszkodni, amikor egy nemzet a társadalmat minden ízében szerteszüllesztő forradalmak és bolsevizmus után teljes anarchiába sülyedt? Ilyenkor a régi «elvek», «igazságok» nyilván nem a közösség

érdekeit szolgáló, valóban nem célszerű cselekvési szabályok. Ilyenkor az «elvhűsége» igazán nincsen bámolni való. A merev doktrínér «elvhűség» felöltheti ugyan az elbukás tragikus nagyszerűségének drámai kellékeit, de a történelem ilyen zordon aktora nem veszi észbe, hogy politikai dogmáihoz («elveihez») való ragaszkodásának árát egy nemzet rémes sorsával és szenvedésével fizetteti meg, amihez semmiesetre sincsen emberi joga. Az egyéni elvhűség, a szilárd jellem látszata nem jogosíthatja fel az államférfiút arra, hogy a nemzet egyetemes szerencsétlenségének, esetleg «nagyszerű temetkezésének» legyen az oka. A politikai dogmatizmus nem az elvhűség, nem az etika kérdése, hanem a józan logika hiánya.

Ha a részletekben azt a pozitív *gyakorlati* programot vesszük szemügyre, amelytől Klebelsberg neonacionalizmusa a nemzet életének *sikeres* fordulatát várja, akkor a főnnebbi kérdések élesebben karcoló sarkai mindjárt letompulnak és az elméleti politikai pragmatizmusból *gyakorlatilag* nem marad egyéb, mint a tiszta *aktivizmus*: cselekvés, tevékenység, munka, alkotás, teremtőlendület — ezek az életfejlődés egyedüli pozitív indítékai, az egyéni és nemzeti evolúció mozgatóerői. Mindazt ápolni kell, ami a nemzet lelki készletéből ezek szolgálatában áll; s mindazt ki kell irtani, ami ezek kibontakozását gátolja.

Ehhez a munkához Klebelsberg a kulcsot a történelemben keresi. Át akarja kutatni a nemzet multját, hogy megtalálja a nemzet tipikusan visszatérő hibáit, amelyek a nagy katasztrófákat előidézték. A hanyatló koroknak mintegy történelmi kórbonctana alapján akarja megállapítani a nemzet káros lelki vonásait és bűneit, hogy céltudatosan vehesse föl a harcot ellenük s megszabhassa az új nemzetnevelés, a sikeres nemzetpedagógia, az újmagyar embertípus kifermálása számára.

E történeti-patológiai kutatás során a magyar nemzeti léleknek máris több állandó kedvezőtlen vonására vetett fényt, amelyeknek ellenszereiről is iparkodik gondoskodni. Először is jelentékeny számú volt nálunk mindig a *passzív* ember, a patópál-típus, aki csak magának él, tesz-vesz, vegetál minden érdeklődés és lendület híján, egykedvűen nézi mind a maga, mind a társadalom sorsát. Lelkét teljesen a praecedensek pszichológiája hatja át: nem azért halad valamely irányban, mert ezt az utat előbb igazolni próbálta, hanem azért, mert eddig mindenki ebbe az irányba ment. Veszedelmesebb a *negatív* ember, akinek típusa a magyar közlélek lelki szerkezetében ezeréves történetünk tanúsága szerint különös jelentőségű: a tagadás szelleme sűrűsödik bele, mindenre nemet, vetőt, nyepozvolimot kiált; hyperkritikája gyönyört okoz neki, mert ebben, a mások gondolatának vagy munkájának lebecsülésében, a maga szellemi felsőbbrendűségét és szuverénitását érzi; magának pozitív terve s javaslata nincs, de a másokét nem tűri el; a kákán is csomót keres, de a maga szemében a szálkát nem látja meg. Ezt a negatív lelki hajlamot évszázadokon át a közügyek terén különösen kitenyészttette Ausztria beolvasztó törekvése és gyámsága: az ország- és megyegyűléseken a nemzeti érzéstől sugallt *nem* beleinnerválódott a magyar ember idegrendszerébe, s ma is *nem*-et kiált, amikor már a kétfejű sas fantómja eltűnt, csőre fenyegetően nem vijjoghat többé. Ez az oka, hogy magyar államférfiú mind a multban, mind a jelenben csak fanatikus szívósággal, törhetetlen munkakedvvel tud alkotni valamit. Az érzékenyebb, labilisabb idegzetű ember, bármily hasznos és alaposan megokolt tervei vannak, csakhamar megundorodik a közszerepléstől és visszavonul a politikai arénából. De ugyancsak az osztrák hatalommal szembeszállni kénytelen, örökös gravaminális politika fejlesztette ki a magyar ember egy másik, többé-kevésbé

negatív vonását : a szónoklat túlzó kultuszát. A régi magyar műveltség, amelyet az antik klasszikusokra szorítózköző iskolák úgyszólván egyedül közvetítettek s amely az egész magyar közéletben uralkodó volt, lényegében retorikai műveltség. Évszázadok rengeteg ellenzéki támadó szónoklata, melyeknek hangjától visszahangoztak ország- és megyegyűléseink termei, mélyen begyökereztek a magyar közlélekbe az öblőshangú, szóvirágos retorika tekintélyét, mint a hazafiság legkitűntetőbb jelét. A pusztán kritizáló vagy bús-kesergő szónoklat még ma is hazafias tett számba megy. Vége-hossza sincs a sok ülésnek, tanácskozásnak, beszédnek, de legtöbbször nincsen kezdete a tettnek. A legtöbb ember energiája kimerül kritikája vagy gondolata ékes előadásában, a cselekvésre ereje már megtorpan.

A minden ízében negatív embert csak egy lépés választja el a *destruktív* típustól : ez már nemcsak tagad, de egyenest rombol ; korlátolt racionalizmusa kirúg maga alól minden történeti talajt, minden rossz előtte, ami régi s minden eo ipso jó, ami új ; valamely szűkkörű s egyoldalú radikális szociológiai dogmatikát úgyahogy áthasonítva, ennek elképzelt szkémáiba akarja belegyömöszölni a bonyolult életet, s a meglévő, történetileg hosszan fejlődött intézményeket eltörölve, tabula rasa-t akar egyszeriben csinálni, amelyen aztán felépítené a maga új, merőben «észszerű» társadalmi rendjét.

A baloldalon álló passzív, negatív és destruktív típussal Klebelsberg a jobboldalon párhuzamos eszményül kitűzendő típusokat szerkeszt. Ilyen az *aktív* ember : természeténél fogva örömet leli a tevékenységben, a munkában, nem tud meglenni dolog nélkül, a rárótt kötelességet híven és pontosan iparkodik teljesíteni ; érzi, hogy az egyén nem pusztán önmagáért van, hanem másokért is, elsősorban az egyénfeletti, magát halhatatlannak akaró nemzetért ; ezért egyéni erőit, akár fizikai, akár szellemi munkás, a közös célok alá tudja rendelni s a nemzet kollektív akaratszervezetébe összhangzóan beleilleszteni. Megvan munkájában a türelem, a kitartás, a törvények lelkiismeretes megtartásának, a fegyelemnek, az odaadásnak, az önuralomnak és önmegtagadásnak erénye, amely nélkül a nemzet újjáépítése és komoly hatalmi erő kifejtése mindörökre pusztán álm marad. Az aktív ember egyszersmind rendesen *pozitív* is : nem pusztán kritizál, hanem cselekszik, hazafisága nem semmittevő, szónokló és sóhajtozó, hanem dolgos és hittel teli, a közállapotoknak nemcsak szótét és bíráltnivaló, hanem derült és helyeslésreméltó vonásait is látja. Nemcsak kritizál, hanem a javításra pozitív terveket is sző. A végső ideál azonban a *produktív* ember : életformája a teremtés, az alkotás ; akár mint elméleti tudós a laboratóriumában a termékeny igazságokat keresi, akár mint mérnök házat épít, hidat szerkeszt, gépeket konstruál vagy csatornákat ásat, akár mint művész szoborba vagy képbe lehelni lelkét, akár mint politikus, vagy adminisztrátor közintézményeket tervel és életre kelt : valóját a teremtésben, művek alkotásában éli ki. Izgalmas szenzórium, mely finoman megérzi a nemzet szükségleteit, tudása és konstruktív ereje egyhamar megtalálja azt az alkalmas formát, amelynek megvalósítása a szellemi vagy anyagi szükségletet kielégíti. Alkotóképesség és fanatikus tetterő — ez a konstruktív lélek titka.

A nemzet egészsége már most a neonacionalizmus hirdetőjének gondolata szerint attól függ, vajjon az imént jellemzett hatféle típus közül melyik az uralkodó? A nemzeti test akkor egészséges, ha az aktív, pozitív, produktív sejtek vannak benne nagy többségben, ha a passzív embereket aktívakká tudjuk fölrázni, vagy ilyenekké fokozatosan nevelni, ha a negatív és destruktív típussal szembeszállunk és lassankint kiiktatjuk őket a nemzet lelki szerkezeté-

ből. A haza földjén az alkotások, a művek képviselik a végleges, a nemzetből többé el nem vitatható honfoglalást. «Egy nép — mondja Klebelsberg — csak azzal szerez jogot ahhoz a földhöz, amely a hazája, ha ezt halhatatlan művekkel magához, nemzeti génuszához kapcsolja. A haza földjére ontott véren kívül a művek és alkotások azok, amelyek révén a nemzet magát a haza földjével elválaszthatatlanul jegyzi el. A művek és alkotások képviselik a jeggyűrűt.» Az olasz nagy nemzeti röneszánsz is nem a mult érzelgős elégiáját, hanem a munka himnuszát, a *Canto del lavoro*-t zengi, amelynek szankciója az a sok nagy alkotás és közmű, mely a céltudatos, szervezett nemzeti munka nyomán támadt. A munka az igazi élő hazafiság. A új magyar nacionalizmusnak szegletköve csakis a magyar munka termékenysége és teremtőereje lehet. Csakis a minden magyar lelket egészen átható *aktivizmus* vethet véget gazdasági nyomorunknak, teremtheti meg a jómódúságot s ennek nyomán csakis ez adhatja vissza belső függetlenségünket, a nemzetek között pedig tekintélyünket és hatóerőnket.

VII.

Az alkotóvágy és munka a jövőre irányul. De csak akkor válik a nemzeti fejlődés szerves elemévé, ha a multa épít, ennek fundamentumába ereszti gyökereit. A magyar nemzeti lét sajátos tartalma eddigi ezeréves történetében revelálódott. Ami külön nemzeté avatja s megadja sajátos hivatását az emberiség sok-sok nemzete körében, az a maga specifikus történeti egyénisége: az a munka, amelyet épen ő végzett el ezen a földdarabon, az az alkotmány- és jogfejlődés, az a művészet, irodalom és tudomány, amely a maga külön színeiben itt bontakozott ki, az a technika, mely a természetet sok fáradsággal a világnak ebben a szögletében gyúrta le s tette termékennyé. Amikor a magyar nemzet itt a benne szunnyadó energiákat kibontakoztatva a többi nemzetétől elütő kultúrát teremtett, nemcsak a maga érdekét szolgálta, hanem az egyetemes emberiségét is.

Épen ezért a nemzet a maga génuszának a történet nagy asszimilációs tégléjében lecsapódott sajátos értékes vonásait, melyek épen magyarrá avatják, köteles ezentúl is megőrizni, s e nemzeti sajátságait, ha továbbra is mint külön népegyéniség akar fennmaradni, bele kell vinnie minden munkájába és alkotásába: irodalmába, művészetébe, tudományába, technikájába, valamennyi szellemi és anyagi életformájába. Amikor ma az emberiség szellemi és technikai javai mindinkább egységesülnek s a nemzeti kultúrákat elnyelve, nemzetfeletti világkultúrává szürkülnek, vigyáznunk kell arra, hogyha ebből az emberi közkincsből valamit átveszünk, a magunk nemzeti jellemének és szükségleteinek megfelelően hasonítsuk át. A külföld idegenimádata és utánzása helyett arra kell törekednünk, hogy a sajátos magyar szellemi javak hagyománytökéje s az idegenből kölcsönzött elemek egy magasabbrendű szerves egységbe olvadjanak össze, úgy azonban, hogy a magyar lélek történetileg kikristályosodott vonásai el ne halványuljanak, hanem az új szellemi termékeknek külön szint és jellemet kölcsönözzenek. Nem szabad engednünk, hogy a magyar történeti léleknek évszázadokon keresztül felgyűlt régi avarja lassankint kiégjen.

Mindennek igazi biztosítéka azonban csakis a nemzet tagjainak *mély történelmi tudatossága* lehet, annak átélt ismerete, hogy mi, magyarok mik voltunk? Mily szerepet játszottunk az emberi történet nagy drámájában? ki igazolja történelmi létünket, fennmaradásunkat és jövőnket? A történelmi tudat nem egyéb, mint a nemzet önazonosságának tudata. Az egyéni én is, ha nem

emlékeznek arra, ki volt tegnap, nem tudhatná, mi ma? Még a nevét is mástól kellene kérdeznie. Így vannak a nagy kollektív én-ek, a nemzetek is: a történeti emlékezet tartja össze az egymást felváltó nemzedékek azonosságának tudatát. A történeti tudatosság azonban, melyben a magyar nemzedéket fel kell nevelnünk, nem folytonos hátratekintést, a történeti kátyúk természetlen és öncélú kultuszát, nem elvénhesztő hisztorizmust jelent, hanem a fejlődés folytonosságába, az idők tovarobogó árjába való tudatos beállást, a mult vonalának a jövőbe való kihúzását, a jövőbe való tervszerű friss előretörést.

Az átélt történeti kultúra egyszersmind a legfőbb forrása a mély *történeti jelelősségnek* is, mely a trianoni nemzedékekre ránehezedik. Mert a történeti tudat érteti meg és érezteti át valójában, hogy egyik magyar nemzedék csak a másik vállán építhet, hogy ezek a nemzedékek úgy kapcsolódnak egybe, mint a láncszemek, melyeknek egymástól való elszakadása már a nemzet pusztulása. A történeti tudatosság teszi lehetővé, hogy a magyarság ne a jelen pillanataiban, hanem évszázadokban gondolkodjék, olyan történeti feladatok és nemzeti aspirációk tervszerű gondolatai hassák át, amelyek a nemzet fennmaradása és fejlődése szempontjából századokat karolnak át. A magyarság multjának s lelkének ismerete teszi lehetővé, hogy a nemzet szembe folytonosan olyan nagy állandó célokon és ideálokon függjön, melyek függetlenek az egyes nemzedékek váltakozásától és az idő tovasikló hullámaitól. De ugyancsak az elmélyített történeti érzék óvja meg a nemzet fiait a tetszetős nemzetközi jelzőszavak szuggesztíójától, az éretlen felforgató törekvések áfiumától, mely a nemzet szervezetét egykönnyen elmállasztja s a sajátos, történetileg kialakult magyar közlelket szerteüzleszti és atomizálja.

A magyarság faji vitalitása, sajátos nemzeti vonásainak érvényesítésére törekvő természetes ösztöne, nemzeti hagyományaihoz és specifikumaihoz való önkénytelen ragaszkodása az utolsó félszázadban erősen megcsappant. Ha évezredek nemzeti mivoltából kivetközni, azaz, mint külön nemzet elsovadni, lassankint meghalni nem akar, akkor a már megcsökkent népi ösztönszerűségét ki kell pótolnia történeti tudatossággal, amelynek nyomán felszerken és elmélyül nemzeti érzése és akarata is. Ebből egyszersmind kötelességek hárulnak a magyar *irodalomra, képzőművészetre és tudományra* is.

Irodalmunk aranykora a XIX. század közepén épen a sajátos magyar népi hagyományokon, a faj szellemi erején épült fel. A század fordulóján irodalmunk jórésze elszakadt ettől a hagyománytól: tárgyköre és kifejezőmódja olyan, hogy bármely nyelven a világ bármely pontján ugyanaz maradhatna. Nincsen sajátos nemzeti karaktere. A nemzeti közösség sorsa már politikumszámba megy, melyet az új esztétika mint valami közömbös mozzanatot számúzni akar a költészetből. A hazafias költészet eszerint elavult valami, melyben az egyedül értékes esztétikumnak tisztaságát elhomályosítja a nemzeti, mint politikum. Így a költészet, szépirodalom csak az egyetemes emberi, tehát nemzetközi érzelmekre és gondolatokra korlátozódik. Ezen az alapon jelentős magyar irodalom támadt, melynek alig van a nyelven kívül köze a magyar lélekehez. S ez lehetséges oly nemzet körében, melynek költészete a XV. századtól kezdve elsősorban a nemzet bánatát és reményét, honfigondját és kétségbeesését, hitét és diadalát énekelte himnuszban épűgy, mint eposzban, allegóriában épűgy, mint tragédiában. Ezekből merített a nemzet hitet, vigasztalást és bátorítást. Az új nemzetmentes, azaz «politikamentes» esztétika megfosztja a magyarságot attól az erőforrástól, mely a hazafias költészetben annyi

század óta lelkét erősítette. Különbözik a nemzetitől elforduló kozmopolita költészet és esztétika is nyilván politika, a nemzeti tagadásának nemzetközi politikája, esetleg szellemgazdasági exportpolitika. Persze, amikor itt kettészakadt irodalmunk egységes nemzeti megújulásáról szólnak, távolról sem lebeg előttünk valami hetyke, dicsekvő, szép szavakat gargarizáló hazafias költészet, amely azt kiáltja oda a világnak, hogy nincs külön ember kerek e világon a magyarnál, egy magyar tíz másfajta emberrel fölér; amely a három tengermosta birodalmat sóhajtja vissza, vagy amely káromkodva vonja kérdőre az Úristent, mint Hadúrát, az ország balsorsáért. Az igazi hazafias költészet nem nyegle és dagályos jingoizmus, nem hetyke imperializmus, nem vad irredenta átkozódás, hanem a magyar bérc és róna, a magyar élet, a magyar múlt, a magyar faj lelkének egyszerű és benső kifejezése, annak mély és önkénytelenül megkapó éreztetése, mi ez a magyar föld és sors minden magyar ember számára. Hogy milyen a nem szentimentális és pózoló heroikus, hanem a mély és benső hazafias költészet, azt a mai legnagyobb angol költők mutatták meg legszebben számunkra. (Noyes, Kipling, Flecker, a Dardanellák ostrománál elesett Brook).

Ugyancsak egészen magyar lábra kell állítani a képzőművészetet is: ez is magyar levegőt, magyar hangulatot és ízlést leheljen. A külföldi stílusáramlatoknak meg kell törniök a magyar lélek prizmáján s a mi földünk, a mi múltunk, a mi érzésünk sajátos kifejezőeszközeivé kell itt átalakulniok. A művészet abszolút individualizmusa nem nyelheti el itt sem a kollektív nemzeti hagyományt és eszményeket. A magyar újraébredés nem hagyhatja ki kifejező eszközei közül a történeti festészetet sem, mely minden népnél a nemzeti tudatosság egyik bőven buzgó forrása. A régi magyar eredeti népies motívumoknak a művészetbe való átmentése és továbbfejlesztése művészeti politikánk természetes irányelve. Ugyanennek kell érvényesülnie a zenében is, amint Liszt és Erkel a példát megmutatták. A régi zenéből, mint ősforrásból, merített Bartók és Kodály s aratta világszerte nagy diadalát. A külföld is nem azt keresi irodalmi, képző- és zeneművészeti alkotásainkban, ami kozmopolita, hanem ami sajátosan magyar nemzeti, aminek másutt nincsen párja. Csakis ez lehet a mi büszkeségünk és dicsőségünk, egyben nemzeti önértetünk forrása.

Az egészséges és termékeny nacionalizmus nemcsak ösztönösen, de tudatos célszerűséggel a tudomány terén is megtalálja azokat a sajátos pontokat, amelyek a nemzet szellemi és anyagi erőszelét fokozhatja, azokat a területeket, melyeket éppen a magyar géniuszunk kell felkutatnia, mert más nemzet fia nem vállalkozhatik rá. A magyar történet, művelődés, irodalom, nyelvészet, néprajz természetesen a mi sajátos területünk, ezek azonban oly nyugati és keleti kapcsolatokba fonódnak, amelyek a többi népek szellemi világát és tudományát is a legmélyebben érdeklik: a keleti finnugor, török, bizánciszláv s a nyugati latin-germán kulturális és nyelvi kapcsolatok felderítése terén az európai tudományosságban külön ránk hárul, sőt egyenest kötelességszerű szerepünk van. E téren valóban nélkülözhetetlenek vagyunk a *res publica litterarum* nemzetközi fórumán. De részben a természettudományok birodalmában is. A Földnek ezt a Gondviseléstől ránk bízott darabját, ezt a szép hazát elsősorban nekünk kell felbúvárolnunk s gyakorlatilag minél gazdaságosabb technikával kiaknáznunk. Nekünk kell itt a magunk érdekében nemcsak elméleti szempontból a magyar hegyeket és vizeket, a Balatont és az Alföldet minden tekintetben felkutatnunk, hanem gyakorlati gazdasági szempontból is, hogy minél több csatornánk, bányánk, vasútunk lehessen, minél termékenyebb

legyen a földünk, minél több természeti kincs birtokába jussunk, minél kevésbé szoruljunk a külföldre, azaz: hogy minél vagyonosabbak legyünk. Lehet-e valami mélyebb nemzeti öntudat és jogosabb büszkeség forrása, mint egy népnek az az érzése, hogy az emberi elme és munkáskéz minden eszközét felhasználja az őt átfogó természet kiaknázására? Ettől a jogos öntudattól még nagyon messze vagyunk. A magyar Alföld-kutatás erélyesebb megindulása még csak az első lépés a tudomány nemzeti feladatainak hosszú történeti országútján.

VIII.

A tipikus magyar lelket boncolva, főképp az intelligenciáját, arra az eredményre jutottunk, hogy átlag hiányzik belőle a gyakorlati valóságérzék, az élet reális követelményeihez való dolgos alkalmazkodás, a termékeny gazdasági gondolkodás. De talán lelke másik pólusában erős elméleti hajlandóság, az eszmék világába elmélyedő filozófikus vonás, elvek konstrukciójára s a hozzájuk való szigorú ragaszkodásra való hajlam rejtőzik? Sajnos, már az összeomlást megelőző évtizedekben sem dicsekedhettünk, még kevésbé Trianon erkölcsi éghajlata alatt, a világ és az emberi élet elvszerű látásának, a szilárd erkölcsi és világfelfogásnak adományával. A nemzet tekintélyes részét könnyű szerrel elkapta a nyilván káros gondolatáramlatok sodra, könnyű szerrel áldozatává törpült nemzetközi eszmeereskedők, vadidegen szellemi portékát áruló gondolatvigécek szuggesztívójának. Elvszerű látás, eszmék következetes végig-gondolása híján elég volt számára, ha a szellemi árún a «nyugateurópai» vig-nettát látta. Hogy mi ezek gyakorlati hatása a mi fejletlen, részben keleteurópai viszonyaink között, annak megfontolását megakadályozta gondolkodásbeli lustasága, a szilárdabb kategóriákban való gondolkodás megszokásának hiánya s a nyugati progresszívnek látszás hiúsága. Szeretünk szellemi arabeszkekben gondolkodni, melyeket közvetlen logikai összefüggés nem tart egybe: rendszeres és tervszerű gondolkodás helyett aforisztikus töredékek uralkodnak szellemi világunkban.

Innen ma is a magyar közvéleményben a fogalmak aggasztó zavara, a szétfolyó, anarchikus és tétovázó állásfoglalás, az impresszionista, hirtelen véleményváltoztatás, a csak foltokban való gondolkodás, az olcsó megalkuvásra hajló, az elveket igazolás nélkül máról-holnapra felfüggesztő szellem. Ha az erkölcsi elvek kényelmetlenek, nagy a hajlandóság a naív empirizmusra: az erkölcsi elvek is csak a tapasztalat csapadékai, tehát az igazságokat, elveket tisztán az új tapasztalatok kormányozzák; tehát ne az elvek szerint igazodjunk, hanem az elveket igazítsuk viselkedésünk szerint.

A nemzeti tragédiától megtört és zilált magyar léleknek azonban ezzel a kényelmes és bomlasztó felfogással szemben szilárd eszményekre, elvszerű látásra és eligazodásra van szüksége, hogy ez kifejthesse a maga biztos mederben mozgó életformáló erejét. Mert addig él igazában egy nemzet, amíg vannak szentnek és felfüggeszthetetlennek hitt ideáljai. A beléjük vetett hit — mint másutt kifejtettem — adhat egysesgyedül a nemzeti életnek tartalmat és lendületet, az ideálok termékenyítő ereje serkenti a nemzetet a benne rejlő energiák kifejtésére, ez emeli fölébe a pusztá egyéni jólét lapos egoizmusának, ez kölcsönöz a nemzet lelkének szellemi önállóságot, független gondolkodást és áldozatkészséget. Ha nem élnek a nemzeti köztudatban szilárd és megsérthetetlen erkölcsi eszmények és normák, akkor a köznapi élet pillanatnyi szükségletei válnak egyedül irányadóvá s az élvezet kizárólagos céljá. Akkor hiányzik min-

den elvszerű mérték a nemzet közügyeinek megítélésében s a nemzeti közösség tagjainak viselkedését pusztán a pillanatnyi rokon- vagy ellenszenv, az önző pártos cél irányítja. A mélyebb principiális látásra való nevelés, mondjuk tágabb értelemben: filozófiai műveltség az öntudatos, elvileg igazolt nemzeti életnek, közműveltségnek és politikának is egyik legfontosabb feltétele s újjászületésünk biztosítója. Hogy a magyar élet munkája, közintézményeink felállítására, törvényhozó tevékenységünk, gazdasági szervezkedésünk annyira alkalmoszerű, legtöbb esetben csak okkazzionalisztikus természetű és csak a pillanatnyi bajokon segítő, annak épen az átfogó elvekben, egyetemesebb kategóriákban, szélesebb horizontban való gondolkodás hiánya az oka. Ennek híján azonban nem szervezhető meg semmiféle szerves program s nem szervezhető meg állandó hatóerővel sem a kulturális, sem a gazdasági élet egyetlen ágazata sem.

Ha a nemzet a neonacionalista program értelmében valóban újjá akar születni, akkor szükséges, hogy világnézetének s egész erkölcsi mivoltának főreliefjét a társadalom mai erkölcsi és gazdasági válsága közepett a szociális érzék adja meg. A társadalmi igazságosság érzésének, a társas együttérzésnek és segítőkészségnek, az odaadás és önmegtagadás szellemének, a nem csevegő, de cselekvő karitásznak, a kollektív felelősség- és kötelességtudatnak még nagyon el kell mélyülnie, hogy a magyar közlélek olyan homogeneitásra tegyen szert, mely egyedül képesít közös nagy nemzeti akcióra, érzelmi egybeolvadásra, mindenkit magával ragadó lendületre. Önkénytelenné és természetessé fejlődött szociális érzék nélkül nincsen igazi egészséges demokrácia, nincsen nemzeti egység, melyre ma nagyobb szükségünk van, mint multunk bármely történeti kanyarulatában. Meg kell ragadni minden módot arra, hogy ennek az «úri fajnak» (Kayserling) fiai minél mélyebb szociális szellemben nevelkedjenek, hogy már az iskolában, mint miniatúrtársadalomban áthassa őket a társadalmi igazságosság érzése, mely ne engedje, hogy valamely kiváltságos csoport, akár a történeti vagy pénzarisztokrácia, akár a proletariátus, erőszakosan és önzően uralkodjék rajtuk, vagy ők ilyen uralomra törekedjenek.

A világnézet mai anarchiája lényegében az értéktudat szertezüllése. Feloldódott az abszolút értékekbe vetett hit: az igazság pusztán az emberi elme fejlődésének függvényévé relativizálódott; a jószág merőben az egyéni vagy a társadalmi haszon kategóriájává törpült; a szépség pedig csupán a pillanatnyi szubjektív tetszés ingoványává málzott. De kihullott ezen értékek mögül a szilárd összetartó keret is: a legfőbb abszolút értékbe, az Istenbe vetett hit is, mely a többi értéknek végső, legjobban megnyugtató szentesítése. A valóságos érzés a nemzet szörnyű válságának nyomán egy évtizeddel ezelőtt hirtelen megerősödött, mint a szenvedések pedagógiájának természetes affektív hatása. Ma már mélysége ismét csökken. Pedig a nemzet továbbra is bőven rászorul a vigasztalásnak, türelemnek és reménykedésnek arra az ősforrására, melyből nagy megpróbáltatásai idején mindenkor annyi erőt merített a további küzdelemre. Az isteni igazságosságba vetett bizalom nemcsak az egyéni lélek, de a nemzet halhatatlanságának hitét is a leghatékonyabban tartja ébren.

IX.

Az emberiség hervadásának, sőt előregedésének tragikus hangulata a nagy háború alatt és után, amikor hirtelen történetté avult körülöttünk a világ, egyetemes jelenség. Jelentékeny gondolkodók hirdetik az *Untergang des Abendlandes*-t: Európa már kiélte magát, lényegében már teljesítette azt a feladatot,

melyet a történelem világterve számára kitűzött. Az Istenek alkonyának e történeti hangulata iránt különösen fogékony oly nemzet, melyre, mint legyőzöttre, rávirradt a háborúért bosszút álló világítélőszék lesújtó *dies irae, dies illa*-ja. A trianoni magyarok közül többen kétségbeesésükben a legsötétebb pesszimizmussal a nemzeti szerencsétlenség okát abban keresik, hogy a magyar néplélek előregedett, az Európában töltött ezeresztendő alatt fizikai és szellemi erői megkoptak, sőt kiapadtak, funkcióképessége legyengült. A mai magyarság, mint nemzet, eljutott az öregkorba, a kivénülés és elkorhadás tipikus jeleit mutatja. Fizikai ereje megbénult: szaporodási indexe mélyen alászállott, az egyke terjed, a tuberkulózis, nemi betegség, csecsemőhalandóság a nemzet fáját jobban pusztítja, mint bárhol egyebütt. Szellemi téren a néplélek előregedésének jele az a közöny és tehetetlenség, mellyel évtizedeken keresztül nyugodtan szemlélte a liberális politika «be nem avatkozás»-elvét, mely az erőstől leigázni és felfalatni engedte a gyengét, közönyösen és pettyhüdten túrta a liberális demokrácia anthropophagiáját, mely elvben hirdette, hogy az emberek egyenlők, de a valóságban az egyenlőséget úgy engedte érvényesülni, hogy a gazdaságilag erős vagy az élelmes farkasintelligencia teljesen kizsákmányolhatja, mindenéből kitérhatja a gyengét s kezébe nyomhatja az amerikai vándorbotot. Mélyen lecsökkent — mondják a nemzeti pesszimizmus különben jót akaró képviselői — a magyarság faji öntudata: nem ragaszkodik hagyományaihoz, nem reagál élénken irodalmának s művészetének elnemzetietlenítése ellen, túri faji vonásainak mellőzését és nemzetköziekkel való helyettesítését, idegen szokások és erkölcsök hullámmzó divatát. Az előregedés egyéb jelei: az egyéni önértzet és bátor szembeszállás hiánya, a bizantinizmus terjedése, mivel az öregség kényelemre és nyugalomra vágyik, a bűncselekmények szaporodása, és ami a legfőbb: a nemzet egészét friss erővel megragadó eszmények és munkalendület hiánya. Az elvéhédht nemzet félálomban él, a trianoni nagy ütés felébresztette, de már újból szendereg.

A magyar népléleknek ezt az igen előrehaladt érlemeszedését egyesek hosszú történeti és népszichológiai összehasonlító tanulmánnyal iparkodnak minél alaposabban igazolni, hogy a nemzetet megrettentve, a javulás és megújulás útjára tereljék. Félő azonban, hogy ez az orvosság rosszabb a betegségnél. A szimptomák megállapítása egyenkint nagyjában helyes, de a diagnózis helytelen. Az előregedés kórképe nincsen jól megszerkesztve, a baj nem organikus, hanem csak funkcionális. A nemzet nagy történeti szubsztanciáját a kór még nem támadta meg. A nemzetnek ma is megvan a maga regenerálódni tudó életereje, az a vitalitása, mely képessé teszi történeti hivatása teljesítésére, szervezetét még mindig organikusán összetartja az a belső *telos*, mely változatos történeti sorsában mindig a megújulás forrása volt. A nagy katasztrófa pillanatnyi működési zavara ne tévesszen meg bennünket. Az összehasonlító történettudomány más népeket is élénk tár, melyek egyidőre dekadenciába jutottak, aztán ismét felemelkedtek.

Ha bármilyen súlyos is a helyzet, helytelen pszichotechnika lenne a bajt még sötétebbnek látni és feltüntetni. A gyógyítást nem lehet megijesztéssel és kétségbeejtéssel kezdeni. Ha a vést károgó hollólelkek, a hamar riadó kukik emberek a nemzet közhangulatát hitevesztették és pesszimiztává ragályozzák, akkor már eleve útját szegik a javulást megindító alkotó munkának. Ha fogantatja van annak a huhogó szuggesztiónak, hogy már úgyis elvéhédhtünk, akkor öregember módjára a nemzet tagjaiban nem érezhet többé fiatalos, tette lendülő erőt, hanem jámborul és tehetetlenül csak egyet várhat: a halált. Ha

gyógyítási akarunk, először a betegben bizalmat kell keltenünk erői vissza-szerzésére. Ez a nemzeti léleknek is a therapeutikája.

A történeti összehasonlító pesszimizmus a multból veszi a népek elkorhadásának analógiáit: a nagy keleti birodalmak, a római impérium s Bizanc szétesésével példázódik. De megfelelkezik a népek *jelenéről*. Európa többi nemzeténél is a világháború óta a mienkéhez hasonló fizikai, lelki-erkölcsi és gazdasági leromlás tapasztalható. Ezek a nemzetek is, a győzők is, belebetegedtek a háborúba, elvesztették tőkekészletüket, eladósodtak, életerejükben és erkölcsükben megfogyatkoztak. A fönebb jellemzett kórkép legtöbb vonása éppen tőlük szívárogoz át hozzánk s hat bomlasztólag a mi néplelkünk szerkezetére.

De ugyancsak a jelen mutatja meg arra is a felemelő példát, hogyan tud egy nép szinte varázsütésre a társadalmi szétbomlás mélyre süllyedt állapotából hirtelen kiemelkedni s a maga mélyen rejlő erkölcsi energiáit kibontakoztatni, nemzeti mivoltát, benső szellemi szubsztanciáját mintegy láthatóvá tenni. Mussolini csodás szuggesztív ereje a nagy nemzeti célok megvalósítására rövid idő alatt át tudta formálni addig éppen nem fegyelmezhető népét. Ma rend, fegyelem, kitartó nagyszabású munka folyik Olaszországban, olyan, amilyenről egy évtizeddel ezelőtt senki még csak álmodni sem mert. Mussolini hatalmas nemzeti munkaprogrammot tárt népe elé, mellyel megragadta ennek élénk fantáziáját és érzelmi világát. Lendületének és nagy sikereinek titka, hogy tud lelkesíteni, egyben fegyelmezni, önkénytelen engedelmességet kiváltani. Lehetetlen, hogy egy részleteiben jól kidolgozott bátor nacionalista program ne tudná sugalmazni és megtermékenyíteni a magyart, a lelkesedés és lendület népét. Nagyszabású és tervszerű nemzeti munkaprogramm, ennek fokozatos megvalósítása, a közvélemény ilyen irányú állandó formálása, szervezett munka és fegyelem: ez a neonacionalizmus kátéja. A hazafiság nem új fájának ki-ágyalása, hanem az örök nemzeti gondolatnak tervszerű cselekvésbe szökentése.

Ha erre nem vagyunk képesek, ha továbbra is a magyar élet legfőbb ténye csak a szavak retorikája, de nem a cselekvések dinamikája: akkor a neonacionalizmus is csupán légnemű frazeológia felhőjévé, ködbe hamuval írt gondolatná szürkül.

Kornis Gyula.